

АКАДЕМСКЕ БЕСЕДЕ

Књига I

ISSN 2466-5134

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

PRESIDENCY

ACADEMIC SPEECHES

Volume 1

Accepted on October 20th 2016, at the 7th meeting of the
SASA Presidency

Editor

academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2016

ISSN 2466-5134

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПРЕДСЕДНИШТВО

АКАДЕМСКЕ БЕСЕДЕ

Књига 1

Примљено на VII седници Председништва САНУ
од 20. октобра 2016. године

Уредник

академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2016

SASA PRESIDENCY

academician Vladimir S. Kostić,
President of SASA

academician Zoran V. Popović,
Vice President of SASA for Natural Sciences

academician Ljubomir Maksimović,
Vice President of SASA for Social Sciences

academician Marko Anđelković,
Secretary General of SASA

academician Stevan Pilipović,
President of SASA Branch in Novi SAD

academician Gradimir Milovanović,
*Secretary of the Department of Mathematics,
Physics and Geo Sciences*

academician Miroslav Gašić,
*Secretary of the Department of Chemical
and Biological Sciences*

academician Zoran Lj. Petrović,
Secretary of the Department of Technical Sciences

academician Dragan Micić,
Secretary of the Department of Medical Sciences

academician Predrag Piper,
Secretary of the Department of Language and Literature

academician Časlav Očić,
Secretary of the Department of Social Sciences

academician Mihailo Vojvodić,
Secretary of the Department of Historical Sciences

academician Milan Lojanica,
Secretary of the Department of Fine Arts and Music

ПРЕДСЕДНИШТВО САНУ

академик Владимир С. Костић,
п̄редседник САНУ

академик Зоран В. Поповић,
п̄ошп̄редседник САНУ за п̄риродне науке

академик Љубомир Максимовић,
п̄ошп̄редседник САНУ за друшп̄вене науке

академик Марко Анђелковић,
п̄енерални секретар САНУ

академик Стеван Пилиповић,
п̄редседник Опранка САНУ у Новом Сагу

академик Градимир Миловановић,
*секретар Одељења за математичку,
физику и тео-науке*

академик Мирослав Гашић,
*секретар Одељења хемијских
и биолошких наука*

академик Зоран Љ. Петровић
секретар Одељења п̄техничких наука

академик Драган Мицић,
секретар Одељења медицинских наука

академик Предраг Пипер,
секретар Одељења језика и књижевности

академик Часлав Оцић,
секретар Одељења друшп̄вених наука

академик Михаило Војводић,
секретар Одељења историјских наука

академик Милан Лојаница,
секретар Одељења ликовне и музичке уметности

Ликовни прилози

Петар Лубарда

Наука, слика, Свечана сала САНУ
(на предњим корицама)

Мило Милуновић

Умејноси, слика, Свечана сала САНУ
(на задњим корицама)

Ђорђе Јовановић

Наука и умејносии, скулптура, улазни хол у САНУ
(на почетку књиге)

Младен Србиновић

Детаљи *Вишража*, Свечана сала САНУ
(на белинама у књизи)

САДРЖАЈ

Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Миро Вуксановић <i>О ирисџујним бесегама срџских акагемика</i>	17
Приступне беседе садашњих редовних чланова САНУ	29
Одељење за математику, физику и гео-науке	
Академик Миљко Сатарић <i>Микроџубуле, коридори за унуџарћелијски саобраћај и сиџализацију</i>	49
Академик Зоран Кнежевић <i>Quo vadis mechanica coelestis?</i>	65
Одељење хемијских и биолошких наука	
Академик Милена Стевановић <i>SOX џени: од оџкрића до функције</i>	87
Академик Славко Ментус <i>Секундарни елекџрохемијски извори енерџије са унџеркалаџним елекџродним маџеријалима</i>	109
Одељење техничких наука	
Академик Дејан Б. Поповић <i>Енџроџија или неџенџроџија: шџа је уџиџало на мој развој?</i>	137

Академик Душан Теодоровић <i>Моделирање саобраћаја</i>	149
---	-----

Одељење медицинских наука

Академик Ђорђе Радак <i>Кароидна хирургија, 360 секунди самоће</i>	167
Академик Небојша Радуновић <i>Од хелије до новорођенчећа</i>	185
Академик Душица Лечић Тошевски <i>Рај и мир у исихијатрији</i>	203

Одељење језика и књижевности

Академик Јасмина Грковић-Мејдор <i>Обрасци заклињања у историјској њерсијективи: линвистички и коинитивни увиди</i>	223
Академик Миро Вуксановић <i>Балада о најдражој речи</i>	235

Одељење друштвених наука

Академик Коста Чавошки <i>Слава и бесмртност</i>	245
Академик Часлав Оцић <i>Крај рада или ново ројство?</i>	257

Одељење историјских наука

Академик Михаило Војводић <i>Берлински конгрес – њосле тридесет година (српски њољед)</i>	273
--	-----

Одељење ликовне и музичке уметности

Академик Петар Омчикус <i>Изложба слика</i>	291
--	-----

Радне биографије беседника

Миљко Сатарић	299
Зоран Кнежевић	303

Милена Стевановић	309
Славко Ментус	315
Дејан Б. Поповић	321
Душан Теодоровић	327
Ђорђе Радак	333
Небојша Радуновић	339
Душица Лечић Тошевски	345
Јасмина Грковић-Мејдор	351
Миро Вуксановић	355
Коста Чавошки	359
Часлав Оцић	363
Михаило Војводић	369
Петар Омчикус	373

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ

Јасмина Грковић-Мејџор

*Обрасци заклињања у
историјској перспективи:
лингвистички и коинитивни увиди*

Беседа о језику је беседа о човеку и његовој слојевитој слици света. Посебној, која се у реч уткива различитим чиниоцима уобличеном културом његових говорника, и једној дубљој, општој, утемељеној на заједничком искуству људске расе. Разгртање ових језичких и истодобно појмовних слојева у историјској перспективи разоткрива не само културне обрасце минулих времена већ и човекове темељне представе света. Данашња моја беседа о заклетвеним обрасцима, теми која ме већ дуго заокупља,¹ показаће, надам се, речено.

Заклињање, сложени ритуални чин, део је обичајне и правне праксе у свим знаним друштвима у историји.² Заклетвом се јамчи истинитост, било да је реч о ономе што се догодило или обећању да ће се нешто извршити. Њени облици су различити. Личне и узајамне, велике заклетве богова, владарске, ратничке, заклетве обичних људи. Заједничко им је да је у питању условна клетва коју клетвеник призива на себе у

---

¹ Истраживања одређених заклетвених образаца у Срба, у историјско-компаративној перспективи, чији су резултати делом укључени у ову беседу, представила сам у радовима: "On Proto-Slavic Oath Formulas", *Slověne: International Journal of Slavic Studies* 1/1 (2012): 7–26; и „Формуле с именицом вѣра у старосрпском језику“, *Slawische Geisteskultur: ethnolinguistische und philologische Forschung, Zum 90. Geburtstag von N. I. Tolstoj, 2013* (Institut für Slawistik, Universität Wien) (у штампи). Како је у наведеним радовима дата опсежна библиографија, упућивања на литературу овом приликом су сведена на најмању могућу меру. Примери се наводе у мом преводу, осим у неколико случајева када је њихово навођење и у оригиналу било филолошки оправдано.

² О универзалним одликама и типовима заклетве в. James Hastings (ed.), *Encyclopedia of Religion and Ethics*, (Edinburgh–New York: T. & T. – Charles Scribner's Sons, 1908–1922), 430–438. О заклетви у Индоевропљана в. Емил Бенвенист, *Речник индоевропских устјанова: ѝривреда, сродство, друштво, власи, ѝраво, религија* (превео с француског и поговор и допунске напомене написао Александар Лома), (Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2002).

случају кривоклетства. Отуда је у старосрпском именица *кле-и́ва* и ‘клетва’ и ‘заклетва’.

Утемељен на магијском мишљењу, у којем реч није пуки језички знак већ делатна сила, формулаични заклетвени исказ, као вечито понављање истог, чувао се хиљадама година. Само правилно уобличен обредни говор обезбеђивао је ваљаност ритуалног чина, као основе правног устројства друштва. Ови језички обрасци дубоке старине, засновани на кључним културним концептима, откривају притом човеково древно виђење света, замишљену структуру васељене и свеколиког поретка.

У митском мишљењу у којем се, речима Ернста Касирера, самоосећање стапа са „митско-религиозним осећањем заједнице“,³ хармонија, у свом изворном значењу ‘склоп, састав, уговор, савез’, почива на томе да човек дела у складу с оним што му је устројством света дато да буде, те се сваки лични преступ одражава на целину и угрожава саме њене темеље. Кршење уговора, стуба друштвеног поретка, зајамченог заклетвом, доводи у опасност не само овај поредак већ и сâм космос, те се страшна казна обрушава на кривоклетника или на оно што му је најдраже, а богови, сведоци заклетве, њени су извршиоци. На крају споразума о миру између Хетита и Египћана из XIII в. п. н. е., једног од најстаријих сачуваних мировних уговора, богови се позивају као сведоци и следи клетва: нека ономе ко прекрши уговор хиљаду богова земље Хетита и хиљаду богова земље Египћана униште кућу, земљу и слуге.

Ритуал заклињања укључивао је поред изговарања формуле и додиривање сакралних објеката. У Индоевропљана то су били често земља и вода. Илијада сведочи о великој заклетви богова реком Стикс, при чему се једном руком дотиче „земља хранодавка“ а другом „блиставо море“. У индијској епици Рама додирује воду, сведоци стављају земљу на главу. Хиндуисти су се и у новије време пред судовима заклињали пијући воду из Ганга коју је припремао браман. Словени су, верује се, дотицали земљу, одакле и један од термина за заклетву: *ǫ̀pise-ia* од *ǫ̀piseĩnuĩĩ* ‘пружити руку (да би се нешто дотакло)’. У руској обичајној пракси дуго се приликом заклињања у левој

³ Ernst Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika. Drugi deo: Mitsko mišljenje* (Novi Sad: Dnevnik – Književna zajednica Novog Sada, 1985), 50–51.

руци држао комад земље и призивала се мајка-земља. Са примањем хришћанства мењала се само форма: рука се сада полагала на олтар, крст, мошти свеца, Јеванђеље. У Кијевској Русији, где је утицај цркве од најранијих времена био веома снажан, уобичајена пракса већ у XII веку била је целивање крста, одакле и термин за заклетву: *крестное целование*.

О вербалном аспекту дохришћанске заклетве сведочи староруска *Повесїи минулих лѣтѣа*. Приликом закључивања мира с Византијом 907. године Олегови изасланици „заклеше се оружјем својим, и Перуном богом својим, и Волосом, богом стоке, и утврдише мир“⁴. Инструментал *оружјем* означава изворно оно на шта се призива клетва, што ће бити уништено у случају клетвопреступљења. Заклињање оним што је човеку најдраже посведочено је у различитим културама. У старој Индији ратници то чине оружјем, припадници нижих касти стоком и семеном, жене синовима и животом. О ратничкој заклетви оружјем сведочи и српска епика: „нема брата да се куне шњиме но се куне коњем и оружјем“⁵. У поменутој словенској многобожачкој заклетви јављају се и инструментали *Перуном* и *Волосом*, којима се именује агенс који ће извршити казну у случају кривоклетства.

У старосрпским повељама ова свечана формула опстаје и након примања хришћанства, мењају се само њени лексички конституенти. Уступајући 1391. Дубровчанима Конавле и Виталину жупан Бељак и војвода Радич изјављују: „и правога срца смо се заклели нашом вером и душом и нашега оца и родитеља наших и светим Јурјем и архангелом Михајлом нашим крсним именима“⁶ – у новом религијском и културном коду у залог се дају вера и душа а уместо старих словенских богова сведоци су лични свеци. Индоевропска традиција за-

⁴ Примери из *Повесїи минулих лѣтѣа* наводе се према: *Полное собрание русских летописей. Томъ первый, Лаврентьевская летопись* (Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1926–1928).

⁵ Примери из српске епике наводе се према: *Monumenta serbica* (<http://www.monumentaserbica.com/epp/>).

⁶ Примери из српских средњовековних повеља и писама наводе се према издањима: Љуб. Стојановић, *Старе српске љовеље и ѿисма*, I/1–2 (Београд: Српска краљевска академија, 1929–1934) (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа XIX), и Владимир Мошин, Сима Пирковић, Душан Синдик, *Зборник средњовековних ћириличких љовеља и ѿисама Србије, Босне и Дубровника. I, 1186–1321* (Београд: Историјски институт, 2011).

клињања „својим“, племенским богом посведочена, рецимо, и у староирском и грчком,⁷ те и у наведеној староруској формули „Перуном богом својим“, трансформисана је у заклињање својом славом, свецем-заштитником. У званичним документима српских великаша древна формула се тако очувала добивши хришћанско рухо.

Узајамна заклетва се означавала у Словена те и у Срба именицом *вера*. Њено изворно значење могло би се описати као ‘завет, савез заснован на Истини и Правди’, где Истину треба разумети као темељно начело постојања света, хармонију. Траг ове семантике видимо у једном од значења речи *исти́на* и данас у српском: ‘високи морални принцип, правда’. Чин узајамног заклињања обележавао се формулом *дати веру*, о чијој прасловенској старини сведоче старосрпска и староруска грађа. Она је веома честа у нашим средњовековним повељама, пре свега у уговорима о миру и пријатељству, а ‘давање царске / господске / витешке вере’ најпре је било везано за владарски статус, и односило се на утврђивање ритуалног савеза између владара и народа. У повељи из 1392. краљ Стефан Дабиша као своју дужност наводи, између осталог, и ‘давање вере’. Иако се чешће јавља на западу српске језичке територије, формула постоји и на истоку. Вук Бранковић 1390. пише: „дајем веру своју господску да сам пријатељ искрени Општини дубровачкој“. О томе да је ‘давање вере’ подразумевало узајамност показује и социјативна конструкција у једној повељи бана Твртка из 1367: „у тој вери је био с њима наш стриц бан Степан“. Такође и реципрочна конструкција која се јавља у српској епици: „Један другом вјеру задодосмо“. О древности формуле сведоче индоевропске паралеле, нпр. лат. *fidem dare* и грч. *πίστιν δοῦναι*. У сва три језика константа је глагол ‘дати’, који у праиндоевропско доба означава чин размене. А именице *fides* и *πίστις* значењски су корелати прасловенског **věra*, будући да им је у основи такође појам савеза, узајамности. Семантичка сродност грчке и словенске речи потврђује се и тиме што су градитељи старословенске богословске терминологије одабрали управо псл. **věra* за пренос грч. *πίστις*. Јер, Стари завет је савез Бога са људима, Нови завет – савез Исуса Христа са људима. Изворно значење именице *вера* дуго се у Срба чувало. Тако је још код Вука, а

⁷ Calvert Watkins, “New Parameters in Historical Linguistics, Philology and Culture History”, *Language* 65/4 (1989): 701–792.

корелат латинског *foedus* ‘савез, уговор’ је у Даничићевом преводу Старог завета – *вјера*. У Кучима је *вјера* ‘задана реч, обећање, тврдо веровање’, и изједначава се са албанским *besa*, у којем је пак исти корен као и у грч. πίστις, и која се такође ‘даје’.

Претпостављено значење речи *вера* потврђује и гест који прати изговарање формуле: давање руке, као симболични чин физичког повезивања приликом склапања савеза. На индоевропску старину узајамног заклетвеног чина указује не само језички образац већ и овај гест. У староиндијској епској литератури приликом утврђивања уговора о пријатељству учесници се рукују испред ватре као сведока. Четврто певање Илијаде казује да се код узајамне заклетве лило непомешано вино и ‘полагала вера’ давањем десне руке. У старој скандинавској пракси руковањем се закључивао уговор. У староруској *Повесји минулих леџа* склапање мира између Кијева и Печењега описује се на следећи начин: „рече пак кнез печењешки Претичу: Буди ми пријатељ; овај рече: Учинићу то, и дадоше један другом руку”. У старочешком је *riku dāti* – ‘руковањем потврдити уговор, договор’. Краљ Владислав протестује код Дубровчана (1238–40): „давши своју руку и своју веру моја села сте пленили и бољаре ухватили а друге посекли“. У српској епици читамо: „Пријатељство хитит ћу с тобом, све под вјеру и под руку десну”. Синтагма *гајити руку* се и метафоризује, те се у повељи кнеза Ђуре Качића из Омиша из 1276. јавља у значењу ‘склопити савез, мир’, док у староруском израз ‘не дати руку’ значи ‘не пристати на уговор, противити се’.

Два типа заклетве, индивидуална и узајамна (‘давање вере’), нераскидиво су везани. Личном се клетвеник обавезује на космолошкој равни, док је узајамна – склапање савеза на социјалној равни. Отуда се именице ‘вера’ и ‘заклетва’ у формулама појављују заједно. Кнез Војислав у повељи из 1362. којом обнавља мир с Дубровником пише: „дах ја кнез веру и заклетву свакоме од вас“. У српској епици чест је исказ „Кунем ти се, а вјеру ти дајем“. У *Пролоју о Светом владики Максиму Гаврила Стефановића Венцловића*, писаном српским народним језиком, читамо: „О томе зададе му веру своју са заклетвом“⁸. Формула ‘дати заклетву и веру’ свакако је

⁸ Примери из Венцловићевог текста дају се према: Гаврило Витковић, „О књижевном раду монаха Гаврила Стефановића“, *Гласник Српској ученој друштва* XXXIV (1872): 151–177.

дубоке индоевропске старине. У Аристофановој Лисистрати читамо: ‘заклетве и веру ту једно другом дадоше’ (ῥκοϋς δ’ ἐκεῖ καὶ πίστιν ἀλλήλοισ δότε)⁹, а иста формула јавља се и у Цезаровом *Галском раџу*: Гали су ‘међу собом веру и заклетву дали’ (*inter se fidem et iusiurandum dant*)¹⁰. Одговарајућу формулу налазимо и ван индоевропске традиције, у семитским језицима,¹¹ те у преводу Библије на српски читамо, на пример, „заклех ти се и учиних вјеру с тобом“ Јез. XVI, 8.

У формулама, видели смо, варирају блискозначне лексеме. Тако се у обрасцу ‘дати заклетву и веру’ уместо *вера* јавља и *зауза* / *завез(а)*, од глагола ‘завезати’, што додатно говори у прилог значењу именице *вера* које смо претпоставили. У дѐлу *Жиџија Свешћо Симеона* од Светог Саве где се говори о студеничкој повељи налазимо: „што је писано у златопечатној повељи његовој ... са заклетвом и са *заузом*“. У повељама се такође ‘завезује заклетвом и вером’ или ‘у заклетву и веру’: „и дођоше те се заклеше и клетвом *завезаше*“; „ми кнез, властела и сва опћина града Дубровника примисмо и *завезасмо* у веру и у заклетву нашу“; а у песмама које је сакупио Богишић: „бијаше се један другом тврдом клетвом *завезао*“. Исто казују и споменици на ширем словенском плану. У једној старохрватској, чакавској повељи из 1275. стоји: „и великими *завези* и роту (‘заклетву’) меју собом утврдише“¹².

Уместо *вера* у заклетвеним обрасцима може се јавити и *мир*. Хумски жупан Радослав 1254. пише Дубровнику: „докле цар стоји у заклетви и у миру с градом Дубровником“. Варијација *вера* / *мир* открива полазну семантику речи *мир*: ‘уговор, савез’, што додатно оправдава њено етимолошко везивање за иранско *mīθra*,¹³ истога значења, персонификовано у богу Митри, заштитнику уговора. А будући да уговор и савез обезбеђују хармонију, склад космоса и друштва, јасан је и потоњи семантички развој ове речи у српском језику.

⁹ Aristophanes, *Lysistrata* 1185.

¹⁰ Caesar, *De Bello Gallico* I 3.

¹¹ Gene M. Tucker, “Covenant Forms and Contract Forms”, *Vetus Testamentum* 15/4 (1965): 487–503.

¹² Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici. Sv. 1, (Od godine 1100–1499)*, (Zagreb: JAZU, 1898), 48.

¹³ Уп. Aleksandar Loma, “Eiréné et Mithra. Aspects cosmologiques et sociologiques de la notion de Paix dans le mythe et la langue”, *Association internationale d’études du sud-est européen – Bulletin* 32-33-34 (2002–2004): 252.

Заклетвени образац који налазимо у мировном уговору Одоље Преденића с Крајињанима из 1247. открива темељну представу о заклетви: „и пристасмо у ту заклетву и верујемо у њу“. Глагол *присѣиати* првобитно означава физично везивање, спајање. Као што река пристаје у реку тако и човек пристаје у заклетву. Он улази у њу, као у омеђени простор који га ограничава. Оваква концептуализација је такође индоевропско наслеђе. Хет. *li(n)k-* ‘заклети се’ етимолошки је сродно лат. *ligare* ‘везати’. Грч. *ῥρκος* ‘заклетва’ истога је порекла као *ῥρκος* ‘ограда’. Полибије пише да су Римљани ‘прекорачили заклетве’ и уговоре са Картагињанима (καὶ διότι ὑπερέβαινον ῥωαῖοι τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ῥρκούς)¹⁴. Као што се прекорачује, престапа праг или граница, престапа се и заклетва. У *Повести минулих леџа* богови се призивају да казне кривоклетника на следећи начин: „и да буде клет од Бога и од Перуна ако престапи своју заклетву“. Формула се среће у дубровачкој повељи бугарском цару Михајлу Асену из 1253: „и ако ми престапимо ову заклетву и обећање да нам суди Бог“. У Венцловића читамо: „престапи своју заклетву те веру под ноге удари“. Налазимо је и у Вуковим приповеткама: „само не престапи клетве“. Формулом је мотивисана и сложеница *клејвојпрестѣиуник* ‘кривоклетник’.

Ушавши у заклетву човек у њој стоји, као што сведоче заклетвени обрасци у старосрпским повељама: *сѣјајати у заклетви / вери*. Краљ Стефан Владислав у писму Дубровчанима 1238. казује: „ако ми стојите у овој заклетви у коју ми сте се клели“, а Стефан Урош 1252: „да стојим према њима у том обећању ... док они буду стојали према мени у правоверној вери“. Иако се *сѣјајати* овде може тумачити и као метафоризовано ‘постојати, бити’, на дубљој равни неспорно се ради о конкретном, физичком појму стајања, као што и сви апстрактни појмови настају метафоризацијом конкретних. Ова формула припада старијем језичком и когнитивном слоју, она одражава слику света у којој је (за)клетва сила независна од човека, део је утврђеног космичког поретка у којем човек испуњава унапред одређену улогу. Стога он у (за)клетву улази, у њој стоји и из ње може да изађе – да је престапи, али не може на њу да утиче.

Пандан овој формули је млађа – *држати заклетву / веру*. Бан Кулин се 1189. заклиње да ће „држати праву веру“ докле

¹⁴ Polybius, *Historiae* III 26.

је жив, а Дубровчани краљу Владиславу 1234–35. да ће „заклетву увек држати непомично“. У овој слици света човек је активни агенс који утиче на свет око себе, може га мењати. Он заклетву не само држи, већ може и да је сруши, скрши, сломи, те у повељама налазимо: „да не разрушимо ове заклетве с тобом, већ да је држимо чврсто“; „ко ово преломи ... да га Бог казни и света Богородица и сви свети“. У старосрпском *Роману о Троји* читамо: „озлосрди се веома јер његову веру прекршише“; „Прејамушеву веру изломише“¹⁵, а у епици: „Те Вук вјеру своју не саломи“.

Но и *гржати* и *стајати* су пореклом глаголи стања, оба етимолошки заснована на појмовима непомичности и чврстине. У српским повељама се ово наглашава прилозима који су лексички експоненти и варијације истога концепта: *стајати* / *гржати* *чврсто* / *непомично* / *крејко* (‘снажно’) / *непоколебиво* (‘чврсто, на начин да се не може померити’).

Зашто је ‘чврсто стајање’ појмовна основа наведених заклетвених образаца? Реч је о једном од космогонијских појмова којима су се дефинисали темељни параметри постојања. У основи је митска представа о *axis mundi*, захваљујући којој свет стоји, најпре физички а затим и метафорично – *постоји*. Као што свет стоји захваљујући чврстини и непомичности *axis mundi*, стајањем владара, затим и обичних људи у заклетви и вери одржава се хармонија, склад заједнице. Човек је микрокосмос, а његова кичма је хомологна стубу који држи свет, како учи стара Индија.

Представа о *axis mundi* је карактеристика друштва у којима постоји шаманска пракса, која је у Индоевропљана опстајавала дуго након што је превладала трипартитна религија. Шаманизам је био жив у Словена и након примања хришћанства. Староруски *волхви* имају одлике шамана: они, рецимо, екстатично плешу падајући у шамански транс и проричу. Тако су се и представе о „стајању света“ чувале у контексту заклетве хиљадама година. У *Повестима минулих лета* уговор треба да траје „док сунце сија и цео свет стоји“, а формулу „докле свет стоји“ налазимо и у босанским, иначе језички веома архаичним заклетвама. Ово је варијантни одраз исказа наслеђеног из праиндоевропских времена. У староиндијској епици одговара му следећи: „док сунце сија и планине сто-

¹⁵Allan Ringheim, *Eine altserbische Trojasage* (Prague – Upsal: Imprimerie de l'état à Prague, 1951), 259v, 260r.

је“;¹⁶ будући да је планина једна од представа *axis mundi* – у хиндуистичкој космологији планина Меру.

Са сменом културних образаца мењају се и посебне слике света. У десакрализованом свету заклетвене формуле изгубиле су мотивацију, остављајући бледи траг у фразеологизмима. А речи које су у себи носиле некада кључне културне концепте, попут *вера* и *вероваћи*, промениле су значење. Данас не размењујемо ‘веру’ већ самовласно *дајемо* или *држимо реч* или *обећање*, и више не страхујемо од силе која ће се обрушити на нас ако их не одржимо, нити стрепимо да ћемо тиме поколебати склад друштва и хармонију космоса.

Но, као што поменух на почетку, испод специфичних, културом условљених представа у човеку лежи и једна универзална, архетипска слика света. Слика која почива на заједничком искуству *Homo sapiens*, у којем је чврсто стајање, између осталог, подразумевало контролу над сопственим телом, снагу, здравље, али и будност, стање у којем се чулима контролише околина. Што је све било од пресудног значаја за опстанак, имајући у виду да је човек најдужи део своје историје провео у ловачко-сакупљачким заједницама, изложен милости и немилости окружења. Ова дубоко усађена представа и даље живи у нама. Иако одавно више не верујемо да *axis mundi* држи свет, архајским појмом ‘чврстог, непомичног стајања’ и даље вреднујемо свет и језички обликујемо различите видове доброг и ваљаног постојања. Те, да наведем само неколико примера из српског језика, ако *сломише некога* ви сте га савладали или уништили, душевним болом смо *скрхани*, болест нас *ломи*. Ако нам се *свеи сруши* – у стању смо обезнађености и растројства. Можемо бити нечим *уздрмани*, *йоипресени*, *йоколебани*, дух каткад *клоне*. Има *йоосрнутих* и *йоојалих* људи, *бескичмењака*. Човек у кризи је *йољуљан из ѿемеља*. Здравље нам може бити *йоикојано*, *нарушено*, *крхко*. Углед *урушен*. Нада *сломљена*.

Одговарајуће представе и њима условљене метафоричне изразе налазимо и у другим језицима света, не само индоевропским. Временом ограничена, даћу само један пример. Метафором сломљених унутрашњих органа означавају се негативна осећања. Говорници српског, енглеског, немачког,

¹⁶ E. Washburn Hopkins, „The Oath in Hindu Epic Literature“, *Journal of the American Oriental Society* 52/4 (1932): 323.

персијског, хебрејског, мађарског, кинеског итд.,¹⁷ могу имати ‘сломљено срце’, будући да је срце замишљено средиште емоција. Но представници малајско-полинезијских језика, у чијој је посебној слици света јетра средиште и емотивног и интелектуалног живота – имају ‘сломљену јетру’¹⁸. У неким пак језицима аустралијских Аборицина исто се осликава метафором ‘сломљеног стомака, утробе’.¹⁹ Посебне културе су условиле спецификовање дела тела који се ‘слама’, али је ‘сламање’, укидање ‘чврстог, непомичног стајања’, као метафоре за прототипично позитивно живљење, и у склопу њега, у наведеном случају и за позитивна осећања – универзално. А потрага за универзалним појмовима којима *Homo sapiens* обликује, класификује и вреднује свет око себе, преломљеним кроз призме разноликих култура, једна је од најузбудљивијих потрага у лингвистици.

---

¹⁷ L. David Ritchie, *Metaphor* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 77–78.

¹⁸ Poppy Siahaan, “Did He Break Your Heart or Your Liver?”, *Culture, Body, and Language: Conceptualizations of Internal Body Organs across Cultures and Languages*, eds. Farzad Sharifian, René Dirven, Ning Yu, Susanne Niemeier (Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2008), 45–74.

¹⁹ Maïa Ponsonnet, “The Body in Linguistic Representations of Emotions in Dalabon (Northern Australia)”, *Australian Aboriginal Anthropology Today: Critical Perspectives from Europe* (Les actes), 2014, <https://actesbranly.revues.org/566>.